T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
Türk Cooperation and Coordination Agency

AVRASYA ETÜDLERİ 53/2018-1 (117-144)
Geliş Tarihi: 25.08.2017 Kabul Tarihi: 01.02.2018

Çin'in Ortaklık İlişkileri ve Türkiye-Çin Stratejik İşbirliği

Arzu DURDULAR[1]

Öz

Soğuk Savaş döneminin sona ermesi, mevcut uluslararası düzende değişmelere yol açmıştır. Sistem, bir taraftan iki kutupluluktan çok kutupluluğa geçerken diğer taraftan da devletlerarası ilişkilerde işbirliği yöntemlerini de değişerek daha çok 'ortaklık' ilişkisini tercih etmeye başlamıştır. Çin'de 2000'li yılların başından itibaren, özellikle ikili ilişkilerde, dış politika stratejisi olarak 'ortaklık' yöntemi benimsenmiştir. Nitekim Çin birçok devlet ya da uluslararası örgütle, stratejik ortaklık, işbirliği ortaklığı, özel seviyede ortaklık gibi farklı tip ve derecede ortaklıklar kurmuştur. 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye de uluslararası sisteme uygun olarak birçok devletle stratejik ortaklıklar kurmaya başlamıştır. Türkiye ile Çin arasındaki diplomatik ilişkilerin 1971 yılında başlamasına karşın, ikili ilişkiler uzun yıllar inişli-çıkışlı bir seyir izleyerek düşük seviyede kalmıştır. 2000'li yılların başından itibaren ikili ilişkilerin tekrar canlanması sonucunda 2010 yılında iki ülke arasında ilişkiler 'stratejik işbirliği' seviyesine yükselmiştir.

Anahtar kelimeler: *Stratejik ortaklık, Kuşak-Yol Projesi, Türkiye, Çin*.

[1] Wuhan Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi, arzudurdular@hotmail.com

China's Partnership Relations and Turkey-China Strategic Cooperation

Abstract

The end of the Cold War era has led to changes in current international order. On one hand, the system has shifted from bipolarity to multipolarity, while, on the other hand, the methods of interstate cooperation have changed and has begun to prefer of □partnership□ relations. Since the early 2000s, China, particularly in bilateral relations, has adopted the 'partnership' method as its foreign policy strategy. In fact, since then, it has established various partnerships (e.g. strategic partnerships, cooperation partnerships and private partnerships) with many states or international organizations at different levels. Since the 1990s, to keep pace with the international system, Turkey has also started building strategic partnerships with a number of countries. However, diplomatic relations between Turkey and China, albeit started in 1971, have remained at a low level for many years, resembling a roller-coaster ride. The revitalization of bilateral relations beginning from the 2000s has upgraded the relationship between the two countries to the level of 'strategic cooperation' in 2010.

Keywords: *Strategic partnership, One Belt-One Road, Turkey, China.*

1. Giriş

Soğuk Savaş döneminin sona ermesi, mevcut dünya düzeninde büyük değişimlere yol açmıştır. Mevcut sistem iki kutupluluktan çok kutupluluğa dönüşmüştür ve Soğuk Savaş dönemindeki büyük devletler ile büyük devlet grupları arasındaki işbirliği ve karşılıklı kazanç yöntemleri de değişmiştir. Bu değişimin bir sonucu olarak devletlerarası ilişkilerde 'ortaklık' ilişkisi daha çok tercih edilmeye başlamıştır. Soğuk Savaş sonrası, ABD-Rusya ortaklık ilişkisi, Fransa-Rusya öncelikli ortaklık ilişkisi ve Rusya-Japonya karşılıklı güvene dayanan ortaklık ilişkisi gibi geleneksel veya stratejik ortaklık ilişkileri kurulmuştur.

Soğuk savaş döneminde Çin, ulusal güvenliğini ön planda tutan, eşitlik, karşılıklı yarar ve işbirliği ilkelerine dayalı ittifaklar ya da ilişkiler kurmuştur. Çin bu dönemde, 1980'li yıllara kadar "tek taraflılık, her iki tarafa karşı çıkma" gibi farklı stratejiler izlerken 1980'li yıllarda itibaren "barış içinde yaşamanın beş ilkesi"[2] çerçevesinde tüm ülkelerle ilişkilerini yeniden biçimlendirmeye başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 1990'lı yılların başında üçüncü kuşak lideri[3] Jiang Zemin, "Çin usulü" ortaklık ilişkilerini başlatmıştır. Günümüze kadar Çin, altmış yedi ülke ve dört bölgesel örgütle içeriği ve derecesi birbirinden farklı ortaklıklar kurmuştur.[4] 1994 yılında Rusya ile iyi komşuluk ve karşılıklı yarar temelli ortaklık ilişkisinin kurulması, 1997 yılında Fransa ile kapsamlı ortaklık ilişkisinin kurulması, 1997 yılında ABD ile ortaklık ilişkisinin kurulması, 1998 yılında Güney Kore ile 21. yüzyıla yönelik ortaklık ilişkisinin kurulması, 2005 yılında İspanya ile kapsamlı stratejik ortaklığın kurulması, 2014 yılında Almanya ile daha kapsamlı stratejik ortaklığın[5] kurulması ve 2015 yılında

---

[2] Barış içinde yaşamanın beş ilkesi: Egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı, birbirine saldırmama, birbirinin içişlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı yarar ve barış içinde bir arada yaşama.

[3] Birinci kuşak lideri: Mao Zedong, ikinci kuşak lideri: Deng Xiaoping, üçüncü kuşak lideri: Jiang Zemin.

[4] 王毅：中国"全球伙伴关系网"基本成形，人民网，25.12.2014,(Çin'in Küresel Ortaklık Ağının Şekillenmesi), http://politics.people.com.cn/n/2014/1225/c70731-26270816.html; erişim: 10.08.2017.

[5] "中华人民共和国和德意志联邦共和国关于建立中德全方位战略伙伴关系的联合声明", (Çin Halk Cumhuriyeti ile Almanya Federal Cumhuriyeti Arasında Kapsamlı Stratejik Ortaklık İlişkisinin Kurulmasına Dair Ortak Bildiri), http://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/1179_674909/

Pakistan ile kapsamlı ve daha sıkı stratejik ortaklığın[6] kurulması bu yeni stratejinin örnekleridir.

2. Çin'in Ortaklık İlişkileri

'Ortaklık' kavramı, Çin diplomasi literatürüne Soğuk Savaşın bitiminden sonra yer almaya başlamıştır. Çin, 1993 yılında Brezilya ile ilk stratejik ortaklığını kurmuştur. O zamandan itibaren stratejik ortaklık ilişkilerinin kurulması, Çin diplomasisinin en önemli araçlarından biri haline gelmiştir. Çin günümüze kadar "eşitlik, karşılıklı yarar ve işbirliği" ilkelerini göz önünde bulundurarak devletler ya da uluslararası örgütlerle farklı adlarda, farklı içeriklerde ve farklı derecelerde stratejik ortaklıklar kurmuştur. Bu ortaklıkların büyük bir kısmının siyasi ve akademik ortamlarda söz edilmemesi nedeniyle kavramların tam tanımında ve içeriklerinin açıklanmasında eksiklikler söz konusudur. Ancak Çinli liderler, 'ortaklık' ilişkilerinin temel özellikleri hakkında açıklamalarda bulunabilmektedir. Örneğin 2004 yılında Çin başbakanı Wen Jiabao, Avrupa Birliği-Çin Ticaret Forumu'nda yaptığı konuşmada "kapsamlı stratejik ortaklık" kavramını şu şekilde tanımlamıştır:

'Kapsamlı' terimi, işbirliğinin her boyutuyla, geniş-kapsamlı ve çok katmanlı olduğunu belirtmektedir. Bu ilişki türü ekonomik, bilimsel, teknolojik, siyasi ve kültürel alanları kapsamaktadır, hem ikili hem de çok taraflı seviyeleri içermektedir ve hem hükümetler hem de hükümet dışı gruplar tarafından yürütülmektedir. "Stratejik" terimiyle, işbirliğinin uzun vadeli ve istikrarlı olması anlaşılmalıdır. Bu tür işbirliği, ideoloji ve sosyal sistemdeki farklılıkları aşar ve zaman zaman ortaya çıkan bireysel olayların etkilerine maruz kalmaz. 'Ortaklık' ile ise, işbirliğinin eşit zeminlerde olması, karşılıklı yarar ve kazan-kazana dayanması gerektiği anlaşılmalıdır. İki taraf ilişkilerini karşılıklı saygı ve karşılıklı güven üzerine kurmalı, yakın

t1142147.shtml; erişim: 10.08.2017.

[6] "中华人民共和国和巴基斯坦伊斯兰共和国关于建立全天候战略合作伙伴关系的联合声明", (Çin Halk Cumhuriyeti ile Pakistan İslam Cumhuriyeti Arasında Kapsamlı Stratejik Ortaklığın Kurulmasına Dair Ortak Bildiri), 21.04.2015, http://www.gov.cn/xinwen/2015-04/21/content_2850064.htm; erişim: 10.08.2017.

gelecekte çıkarları genişletmek ve ana konularda ortak bir zemin bulmaya çalışırken, küçük görüş farklılıklarını rafa kaldırmalıdır.[7]

'Ortaklık' kavramının net biçimde tanımlanmasına karşın, stratejik ortaklık uygulamasının ölçüt ve tanımı net değildir. Tüm stratejik ortakların Çin için eşit ya da hayati öneme sahip olduğunu iddia etmek zordur. Örneğin Çin'in Rusya, Avrupa Birliği ve Angola ile kurduğu stratejik ortakların eşit öneme veya aynı etkiye sahip olduğu söylenemez. Çin yakın dostlarıyla olan ilişkilerini tanımlarken 'stratejik ortaklık' terimini kullanmamaktadır. Nepal ve Kuzey Kore, Çin'in yakın dostu olmasına karşın, her iki ülke Çin'in stratejik ortağı değildir ve ikili ilişkileri 'işbirliği' düzeyindedir.

Çin kurmuş olduğu ortaklıklarla, ülkeler arasında çok yönlü, uzun vadeli işbirliği mekanizmaları oluşturarak stratejik özellikleri olan bölgesel ve uluslararası konularda müzakere ve koordinasyonu amaçlamaktadır.[8] Çin'in ortaklık ilişkisi tarafların kalkınma ihtiyacına göre şekillenmektedir.

Çin'in stratejik ortaklarının resmi bir listesi mevcut değildir. Feng Z.Pin'e göre, resmi olarak desteklenen bir gazetenin böyle bir liste hazırlamaya çalışması, Çin'in stratejik ortakları olarak tanımlanmayan önemli ülkeler adına karışıklığa ve gereksiz hoşnutsuzluğa neden olabileceği endişeleri nedeniyle Çin Dışişleri Bakanlığı yetkilileri tarafından durdurulmuştur.[9] Ancak Çinli akademisyenler resmi, akademik ve medyadaki mevcut kaynaklara dayanarak Çin'in yetmiş iki ülke ve dört uluslararası örgütle (tablo 1) stratejik ortaklık kurduğunu tahmin etmektedir.[10]

---

[7] Speech by H.E. Wen Jiabao, Premier of the State Council of the People's Republic of China, at the China-EU Investment and Trade Forum, 6 May 2004, http://www.fmprc.gov.cn/ce/cebe/eng/more/Topics/t101949.htm; erişim: 13.01.2018.

[8] 黄素素. "什么是战略伙伴关？"，环球时报，("Stratejik Ortaklık Nedir?, *Küresel Çağ*), 10.02.2006, http://www.people.com.cn/GB/paper68/16830/1478897.html; erişim: 13 Ocak 2018.

[9] Feng Zhongpin, Huang Jing. "China's Strategic Partnership Diplomacy: engaging with a changing World", *ESPO Working Paper*, Madrid, no.8, June 2014, p. 8.

[10] 门洪华 ,刘笑阳. 中国伙伴关系战略评估与展望, 世界经济与政治, (Çin'in Ortaklık Stratejisinin Değerlendirmesi ve Geleceği, *Dünya Ekonomisi ve Siyaseti*), 2015(2), s. 79-80.

Tablo 1: Çin'in Stratejik Ortakları

Ülke/ Uluslararası Örgüt	Stratejik Ortaklığın Kurulduğu Yıl	Ortaklık ile İlgili diğer bilgiler
Avrupa Birliği(AB)	2003	1998 uzun dönem-istikrarlı yapısal ortaklık; 2001 kapsamlı ortaklık; 2003 kapsamlı stratejik ortaklık
Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN)	2003	1997 iyi komşuluk ve karşılıklı güvene dayanan ortaklık; 2003 stratejik ortaklık
Afrika Birliği (AU)	2006	2006 yeni tip stratejik ortaklık; 2010 kapsamlı ortaklık
Arap Birliği	2010	2004 yeni tip ortaklık; 2010 stratejik ortaklık
Brezilya	1993	1993 stratejik ortaklık; 2012 kapsamlı stratejik ortaklık
Rusya	1996	1994 yapısal ortaklık; 1996 stratejik işbirliği ortaklığı; 2011 kapsamlı stratejik ortaklık
Mısır	1999	1999 stratejik ortaklık; 2014 kapsamlı stratejik ortaklık
İngiltere	2004	1998 kapsamlı ortaklık; 2004 kapsamlı stratejik ortaklık; 2011 daha kapsamlı stratejik ortaklık
Güney Kore	2008	1998 ortaklık; 2003 kapsamlı ortaklık; 2008 stratejik ortaklık
Fransa	2004	1997 kapsamlı ortaklık; 2004 kapsamlı stratejik ortaklık
Güney Afrika	2004	2000 ortalık ilişkisi; 2004 stratejik ortaklık; 2010 kapsamlı stratejik ortaklık
Pakistan	2005	1996 kapsamlı ortaklık; 2005 stratejik ortaklık; 2015 çok daha kapsamlı stratejik ortaklık
Hindistan	2005	2003 yapısal ortaklık; 2005 barış ve refaha yönelik stratejik ortaklık
Türkiye	2010	2000 21. yüzyıla yönelik uzun vadeli dostluk ve işbirliği ortaklığı; 2010 stratejik ortaklık
Kamboçya	2010	2006 kapsamlı ortaklık; 2010 kapsamlı stratejik ortaklık
Moğolistan	2011	2003 iyi komşuluk ve dostluğa dayalı ortaklık; 2011 stratejik ortaklık; 2014 kapsamlı stratejik ortaklık
Polonya	2011	2004 dostluk ve işbirliği ortaklığı; 2011 stratejik ortaklık; 2016 kapsamlı stratejik ortaklık
Almanya	2010	2004 ortaklık; 2010 stratejik ortaklık
Kazakistan	2005	2005 stratejik ortaklık; 2011 kapsamlı stratejik ortaklık
Özbekistan	2012	2004 dostluk ve işbirliği ortaklığı; 2012 stratejik ortaklık
Türkmenistan	2013	2013 stratejik ortaklık
Tacikistan	2013	2013 stratejik ortaklık
Kırgızistan	2013	2013 stratejik ortaklık
Şili	2012	2004 kapsamlı ortaklık; 2012stratejik ortaklık
Afganistan	2012	2006 kapsamlı ortaklık; 2012stratejik ortaklık
Meksika	2003	2003 stratejik ortaklık; 2013 kapsamlı stratejik ortaklık

Endonezya	2005	2005 stratejik ortaklık; 2013 kapsamlı stratejik ortaklık
Peru	2008	2008 stratejik ortaklık; 2013 kapsamlı stratejik ortaklık
Vietnam	2008	2008 kapsamlı stratejik ortaklık
Sri Lanka	2013	2005 kapsamlı ortaklık; 2013 stratejik ortaklık
Venezuela	2001	2001 stratejik ortaklık; 2014 kapsamlı stratejik ortaklık
Arjantin	2004	2004 stratejik ortaklık; 2014 kapsamlı stratejik ortaklık
Cezayir	2004	2004 stratejik ortaklık; 2014 kapsamlı stratejik ortaklık
Avustralya	2013	2013 stratejik ortaklık; 2014 kapsamlı stratejik ortaklık
Suudi Arabistan	2008	2008 stratejik dostluk ve işbirliği ortaklığı; 2016 kapsamlı stratejik ortaklık
Sırbistan	2009	2009 stratejik ortaklık; 2016 kapsamlı stratejik ortaklık
Ekvator	2015	2015 stratejik ortaklık; 2016 kapsamlı stratejik ortaklık
Malezya	2013	2013 kapsamlı stratejik ortaklık
Laos	2009	Kapsamlı stratejik ortaklık
Myanmar	2011	2011 stratejik işbirliği ortaklığı
Tayland	2012	2012 stratejik işbirliği ortaklığı
Birleşik Arap Emirlikleri	2012	2012 stratejik ortaklık
Kanada	2005	1997 kapsamlı ortaklık; 2005 stratejik ortaklık
Nijerya	2005	2005 stratejik ortaklık
Angola	2010	2010 stratejik ortaklık
İtalya	2004	1998 kapsamlı ortaklık; 2004 stratejik ortaklık
İspanya	2005	2005 kapsamlı stratejik ortaklık
Portekiz	2005	2005 kapsamlı stratejik ortaklık
Yunanistan	2006	2006 kapsamlı stratejik ortaklık
Danimarka	2008	2008 kapsamlı stratejik ortaklık
Ukrayna	2011	2011 stratejik ortaklık
Beyaz Rusya	2013	2013 kapsamlı stratejik ortaklık
Bangladeş	2016	2005 kapsamlı ortaklık; 2016 stratejik ortaklık
Cibuti	2017	2017 stratejik ortaklık
Nepal	-	1996 iyi komşuluk İlişkisi; 2009 kapsamlı ortaklık
ABD[11]	-	1997 yapısal stratejik ortaklık; 2011 yapısal ortaklık
Japonya[12]	-	1998 barış ve refaha yönelik dostluk ve işbirliği; 2007 stratejik karşılıklı yararlı işbirliği

[11] 2001 yılında George W. Bush'un A.B.D.'nin 43ncü başkanı seçilmesinin ardından Çin-ABD ilişkileri bir adım geriledi. 2001'de Şanghay'da yapılan basın toplantısında Çin ve ABD, sadece 'yapıcı bir işbirliği ilişkisi' kurma niyetini dile getirdi. 2013 yılında Çinli ve ABD'li liderler, Çin-ABD ilişkisini yönlendirmek için "Yeni Bir Tür-Büyük Güç İlişkisi" kurma kararı almıştır.

[12] Çin'in Japonya "ortaklık" ilişkisi yoktur ve ikili ilişkiler, "işbirliği" seviyesindedir.

Bu ortaklıkları kuran ortak bildiriler, şekil ve içerik bakımından da farklılık göstermektedir. Ortaklıkların tümü ticaret, yatırım ve ekonomik işbirliğinden bahsetmektedir. Üç bildiri (Türkiye, Mısır ve Angola) hariç bildirilerin tümü 'Tek Çin' politikasından veya Tayvan'dan söz etmektedir. İki bildiri (Hindistan ve Moğolistan) Tibet'ten, bir bildiride (Moğolistan) Xinjiang (Uygur Özerk bölgesi)'dan bahsetmektedir. İki bildiri (Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri) haricinde tüm bildirilerde Birleşmiş Milletlere saygı, reform veya işbirliği söz konusudur. Ortaklık bildirilerinde terörle mücadele ve terörün yayılmasını önleme gibi küresel sorunların yanı sıra kültürel konularda sıklıkla yer almaktadır. Bildirilerde sınır sorunları komşularla, Batı ülkeleriyle insan hakları ve siyasi olarak yakın veya önemli ülkelerle de askeri işbirliği konuları daha belirgindir.[13] Stratejik ortaklıkların çoğu, en üst düzey liderlerin devlet ziyaretleri sırasında önceden hazırlanmış ortak bildirilerle oluşturulmaktadır ve sadece birkaç ortaklık hazırlıksız yapılan kararların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Örneğin Çin-Kanada ortaklığı, Devlet Başkanı Hu Jintao'nun 2005 yılında Kanada ziyareti sırasında ilân edilmiştir. İkisi haricinde bütün stratejik ortaklıklar, cumhurbaşkanı veya başbakan tarafından kamuya açıklanmıştır. Başkan Vekili Zeng Qinghong, 2004'te yaptığı ziyarette Güney Afrika ile ve Başkan Yardımcısı Xi Jinping, 2010'daki Angola ziyareti sırasında bu ülkelerle stratejik ortaklıkları başlatmışlardır.

Çin, stratejik ortaklıklarını farklı şekillerde ve farklı mekanizmalarla oluşturmayı tercih etmektedir. Rusya ile kurduğu stratejik ortaklık, en etkili ve en kapsamlı olanıdır. Çin, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra 1991 yılında Rusya ile diplomatik ilişkilerini kurmuştur. 1996 yılında iki ülke arasında Stratejik Koordinasyon ortaklığı kurulmasına karşın o dönemde Rusya'nın daha çok Batı ağırlıklı bir politika izlemesi nedeniyle ortaklığın ikili danışma mekanizmaları etkinliğini yitirmiştir. 2014 yılında ise iki ülke arasındaki bağları daha da güçlendirmek amacıyla en kapsamlı ve etkili ortaklık ilişkisini kurmuşlardır.[14] Kurulan yeni ortaklığa göre, devlet başkanları her yıl düzenli olarak görüşmektedir ve aralarında doğrudan iletişimi sağlayan bir telefon hattı mevcuttur. Çin-Rusya Stratejik Güvenlik Danışmanlığı ile Çin-Rusya Dostluk, Barış ve Kalkınma Komisyonu

[13] Feng Zhongpin, Huang Jing. "China's Strategic …", p. 9.

[14] "中俄关于全面战略协作伙伴关系新阶段的联合声明", (Çin-Rusya Arasında Yeni Dönem Kapsamlı Stratejik İşbirliğine Dair Ortak Bildiri), http://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/1179_674909/t1157763.shtml; erişim: 10.08.2017.

kurulmuştur. Her iki ülkenin başbakanları ve parlamento başkanları yılda bir kez toplanmaktadır.[15]

Çin'in stratejik ortaklık ilişkilerinin bir kısmı düşük düzeydedir ve kapsamlı mekanizmalarla donatılmamıştır. Örneğin Çin ile Güney Kore arasındaki diplomatik ilişkiler-yakın iki komşu olmalarına karşın- hâlâ düşük düzeydedir. İki ülke 2013 yılında yayınladıkları ortak bildiride,[16] 2008 yılında kurdukları stratejik ortaklığı derinleştirmek için daha fazla ziyaret ve toplantı ile üst düzey liderler arasında düzenli iletişimi teşvik edeceklerini belirtmişlerdir. Ayrıca iki ülkenin Dışişleri Bakanlarının karşılıklı ziyaretlerinin arttırılmasına, "Dışişleri Bakanlık" hattın kurulmasına ve her yıl iki kez Dışişleri Bakanları arasında stratejik diyaloğun yapılmasına karar verilmiştir. Çin ile Suudi Arabistan 2012 yılında yayınladıkları ortak bildiride de üst düzeyde karşılıklı ziyaretler ve siyasi istişareler ile stratejik ortaklıklarını güçlendirme amaçlarını belirtmişlerdir.[17]

Çin, devletlerle inşa ettiği stratejik ortaklıkların çerçevesini kimi zaman o ülkelerle olan tarihi ve ideolojik bağlantıları veya Çin Komünist Partisi'nin o ülkedeki iktidar partileri ile olan ilişkileri ya da insan hakları diyalogları belirlemektedir.[18] Çin, Kamboçya, Vietnam ve Laos ile kurduğu ilişkilerin çerçevesini, bu ülkelerin iktidar partileri ile Çin Komünist Partisi arasındaki tarihi ve ideolojik ilişkiler belirlerken Batılı ülkelerle olan ilişkilerini insan hakları, ekonomik öncelikler gibi konular belirlemektedir. Shanghai İşbirliği Örgütü, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği, BRICS ve Avrupa Birliği gibi önemli bölgesel örgütlerin üye devletleri ile arasında oluşturduğu ortaklıkların çerçevesini, bu örgütlerle kurduğu işbirliği belirlemektedir.

Çin bazı ülkelerle stratejik ortaklık oluşturma yerine daha sofistike ve üst düzey diyaloglar kurmayı tercih etmektedir: Örneğin 1997 yılında Çin ile ABD arasında "yapısal stratejik ortaklık" kurulmasına karşın, 2001

---

[15] Ibid.

[16] "充实中韩战略合作伙伴关系行动计划", (Çin-Güney Kore Stratejik İşbirliğinin Güçlendirilmesine Dair Eylem Planı), http://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/1179_674909/t1054065.shtml; erişim Tarihi: 10.08.2017.

[17] "中华人民共和国和沙特阿拉伯王国联合声明", (Çin Halk Cumhuriyeti ile Suudi Arabistan Krallığı Ortak Bildirisi), 16.01.2012, http://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/1179_674909/t895983.shtml; erişim: 10.08.2017.

[18] Feng Zhongpin, Huang Jing. "China's Strategic …", p.10.

yılında ikili ilişkiler bir adım gerileyerek 'yapısal ortaklık' seviyesine indirilmiştir ve taraflar arasında 'Çin-ABD Stratejik ve Ekonomik Diyalogu' kurulmuştur.[19] Çin, 1998 yılında Japonya ile "dostluk işbirliği ortaklığı" kurmuştur. Ancak 'Yakusuni Tapınağı', 'Japon eğitim müfredatındaki değişiklikler' ve 'Diaoyu adaları' sorunları nedeniyle ikili ilişkiler 2011 yılında ortaklık seviyesinden 'işbirliği' seviyesine düşürülerek taraflar arasında 'Üst Düzeyde Ekonomik Diyaloğu' oluşturulmuştur.

3. Çin'in Ortaklık İlişkilerinin Özellikleri

Günümüze kadar Çin, yetmiş iki ülke ve dört bölgesel örgütle içeriği ve derecesi birbirinden farklı ortaklıklar kurmuştur. Meng H. Hua'ya[20] göre Çin, ortaklık ilişkilerini üç düzeyde kurmaktadır: Rusya ile kurduğu 'küresel' düzeydeki ortaklık; özellikle komşularını ve önemli stratejik konuma sahip bölge ülkeleri ile oluşturduğu "stratejik" düzeydeki ortaklıklar ile stratejik önemi sınırlı olan ülkelerle oluşturduğu "normal" düzeydeki ilişkilerdir. Örneğin Türkiye, Pakistan, Hindistan, Yeni Zelanda,[21] Avrupa Birliği, Moğolistan, Mısır, Arjantin, Afganistan,[22] İngiltere ile stratejik düzeyde ortaklık kurarken Romanya, Nepal, Doğu Timor,[23] Bangladeş ve Belçika[24] gibi ülkelerle normal düzeyde dostluk ilişkileri kurmayı tercih etmiştir.

---

[19] 胡锦涛在美国友好团体欢迎宴会上的讲话（全文）, (Hu Jintao'nun ABD'de Dostluk Grubu'nun Hoşgeldin Toplantısında Yaptığı Konuşma- Tam Metin), 20.01.2011, http://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/zyjh_674906/t788591.shtml; erişim: 12.08.2017.

[20] 门洪华 ,刘笑阳. 中国伙伴关系战略评估与展望, 世界经济与政治, (Çin'in Ortaklık Stratejisinin Değerlendirmesi ve Geleceği, *Dünya Ekonomisi ve Siyaseti),* 2015(2), s.82-85.

[21] "中华人民共和国和新西兰关于建立全面战略伙伴关系的联合声明", (Çin Halk Cumhuriyeti ile Yeni Zelanda Arasında Kapsamlı Stratejik Ortaklık Kurulmasına Dair Ortak Bildiri), 20.11.2014, http://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/1179_674909/t1213213.shtml; erişim: 10.08.2017.

[22] "中华人民共和国与阿富汗伊斯兰共和国关于深化战略合作伙伴关系的联合声明", (Çin Halk Cumhuriyeti ile Afganistan İslam Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklığın Derinleştirilmesine Dair Ortak Bildiri), http://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/1179_674909/t1205144.shtml; erişim: 10.08.2017.

[23] "中华人民共和国和东帝汶民主共和国关于建立睦邻友好、互信互利的全面合作伙伴关系联合声明", (Çin Halk Cumhuriyeti ile Doğu Timor Demokratik Cumhuriyeti Arasında İyi Komşuluk, Karşılıklı Güven Çerçevesinde Kapsamlı İşbirliğinin Kurulmasına Dair Ortak Bildiri), http://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/1179_674909/t1146729.shtml; erişim: 10.08.2017.

[24] "中华人民共和国和比利时王国关于深化全方位友好合作伙伴关系的联合声明", (Çin Halk Cumhuriyeti ile Belçika Krallığı Arasındaki Dostluk ve Ortaklık İlişkisinin Derinleştirilmesine Dair Ortak Bildiri), 01.04.2014, http://www.gov.cn/xinwen/2014-04/01/content_2650747.htm; erişim: 10.08.2017.

Çinli akademisyenler Su Hao'ya[25] ve Wang J. Rong'a[26] göre ise Çin ortaklık ilişkilerini üç düzeyde belirlemektedir: 'Jeopolitik' düzeydeki ilişkileri: Çin'in jeopolitik çıkarları açısından kendi bölgesinde önemli etkileri olan ülkeler veya kuruluşlar ile bölgesel veya alt-bölgesel barışı ve istikrarını korumak amacıyla oluşturduğu ortaklık ilişkileridir.[27] Örneğin ASEAN, Japonya, Brezilya, Güney Afrika gibi ülkelerle ve kuruluşlarla olan ortaklık ilişkileri. 'Stratejik' düzeydeki ilişkileri; Çin'in uzun vadeli stratejik hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla söz konusu hedef üzerinde ciddi etkileri olan ülke veya kuruluşlarla oluşturduğu ortaklık ilişkileridir. Bu düzeydeki ortaklıklar ile bölgesel veya uluslararası önemli meseleler üzerinde stratejik ilişkiler ile stratejik işbirliği oluşturma hedefindedir. Çin'e göre bu tür ortaklıklarla küresel ve bölgesel çapta karşılıklı işbirliğini oluşturarak, karşılıklı destek vererek ve karşılıklı koordinasyonu sağlayarak dünya düzeninin çok kutuplu olma sürecini hızlandırabilir ve dünya barışını ve istikrarını koruyabilir.[28] Rusya, ABD, Fransa ile kurduğu ortaklıklar, bu düzeydeki ortaklık ilişkilerine örnek olarak gösterilebilir. 'İkili' düzeydeki ilişkileri; Çevresel çıkarlarını etkileyen ortak çıkarları olan ülkelerle gerçekleştirdiği ortaklıklardır.[29] Güney Kore, Pakistan, Kazakistan, Kanada ve Ukrayna ile olan ilişkileri buna örnektir.

Çin bazı stratejik ortaklıklarında, egemenlik ve güvenlik konularını ön planda tutmuştur. 1997 tarihli Çin-ABD ortak bildirisinde Çin, Tayvan'ı en önemli ve hassas sorunu olarak vurgularken ABD de "Tek Çin" politikasına uyduğunu yinelemiştir. Çin ve Rusya, iyi komşuluk ve dostluk işbirliği ortaklığı antlaşmasında taraflar, birbirine karşı nükleer silah kullanmayacaklarını ve güç kullanımına başvurmayacaklarını belirtmiştir. Çin ve Vietnam 2008 yılında yayınladıkları ortak bildiri ile taraflar, bir taraftan kapsamlı stratejik ortaklık kurarken diğer taraftan da Güney Çin Denizi sorununa barışçıl müzakere yoluyla çözüm bulma taahhüdünde bulunmuşlardır.[30] Moğolistan, Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan,

[25] 苏浩."中国外交的'伙伴关系'框架"，世界知识,(Çin Diplomasisinde Ortaklık İlişkilerinin Çerçevesi, *Dünya Bilgisi*) 2000 (5), s. 11-12.

[26] 王巧荣. "论20世纪90年代中国的伙伴关系外交"，思想理论教育导刊, ("1990'lı Yıllarda Çin'in Ortaklık Diplomasisi Üzerine", İdeolojik ve Kuramsal Eğitim Dergisi), 2006(2), s. 53-61.

[27] 王巧荣. "论20世纪90年代…", s. 54-55.

[28] Ibid.

[29] 王巧荣. "论20世纪90年代…", s. 55-56.

[30] "中越联合声明" (Çin-Vietnam Ortak Bildirisi), 01.06.2008, http://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/1179_674909/t460818.shtml; erişim: 12.08.2017.

Çin ile kurdukları ortaklık çerçevesinde, birbirlerine karşı herhangi bir askeri veya siyasi ittifak içinde yer almayacaklarını ya da üçüncü bir tarafın topraklarını diğer tarafa karşı kullanmasına izin vermeyeceklerini belirtmiştir.[31]

Çin'in stratejik ortaklık diplomasisinin, çok boyutlu diplomasisine uygun olarak, daha elverişli bir dünya düzeni inşa etmeye odaklandığı söylenebilir. Stratejik ortaklık belgelerinde çok kutuplu, yeni dünya düzeni, uluslararası ilişkilerin demokratikleşmesi, çeşitlilik ve uyumlu dünya, iç meselelere müdahale etmeme, farklı demokrasi anlayışı ve insan hakları veya farklı gelişim yolları gibi kavramlara yer vermiştir. Böylece, stratejik ortaklıkların siyasi sistemini savunmak için Çin'in önde gelen bir diplomatik aracı haline geldiği söylenebilir.

Çin'in artan uluslararası profiliyle ilgili büyük girişimlerde stratejik ortakların sık sık aktif rol aldığı görülmektedir. Örneğin Çin para birimini uluslararasılaştırmak için 2008 yılından beri imzaladığı yaklaşık otuz swap anlaşmasının büyük bir çoğunluğunu stratejik ortakları ile imzalamıştır.[32] Çin altı büyük yurtdışı limanını[33] kapsayan 'inci dizisi stratejisi'ni de Pakistan, Kamboçya, Myanmar, Bangladeş, Tayland ve Sri Lanka gibi stratejik ortakları ile gerçekleştirmiştir.

Çinli akademisyenler ve düşünce kuruluşları, Çin'in kendi menfaatlerini dünya çapında korumak için Çin›in yarı müttefiklere mi yoksa stratejik pivotlara mı sahip olması gerektiğini tartışmaya başlamıştır.

[31] "中华人民共和国和蒙古国关于建立战略伙伴关系的联合声明", (Çin Halk Cumhuriyeti ile Moğolistan Arasında Stratejik Ortaklık Kurulmasına Dair Ortak Bildiri) 17.06.2011, http://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/1179_674909/t831612.shtml; erişim: 12.08.2017; "中华人民共和国和乌兹别克斯坦共和国关于建立战略伙伴关系的联合宣言", (Çin Halk Cumhuriyeti ile Özbekistan Arasında Stratejik Ortaklık Kurulmasına Dair Ortak Bildiri), 08.06.2012, http://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/1179_674909/t939461.shtml; erişim: 12.08.2017; "中华人民共和国和塔吉克斯坦共和国关于建立战略伙伴关系的联合宣言", (Çin Halk Cumhuriyeti ile Tacikistan Arasında Stratejik Ortaklık Kurulmasına Dair Ortak Bildiri), 20.05.2013, http://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/1179_674909/t1041801.shtml; erişim: 12.08.2017; "中华人民共和国和吉尔吉斯共和国关于建立战略伙伴关系的联合宣言",(Çin Halk Cumhuriyeti ile Kırgızistan Arasında Stratejik Ortaklık Kurulmasına Dair Ortak Bildiri), 11.09.2013, http://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/1179_674909/t1075614.shtml; erişim: 12.08.2017.

[32] Çin bugüne kadar Güney Kore, Hong Kong, Rusya, Türkiye, Moğolistan, Malezya, Beyaz Rusya, Endonezya, Arjantin, İzlanda, Singapur, Yeni Zelanda, Özbekistan, Kazakistan, Pakistan, Tayland, Avustralya, Ukrayna, Brezilya, Kanada, Sri Lanka, Birleşik Arap Emirlikleri, İngiltere, İsviçre, Katar ve Avrupa Merkez Bankası ile swap sözleşmesi imzalamıştır.

[33] Pakistan (Gwadar), Kamboçya (Sihanoukville), Bangladeş (Chittagong), Myanmar (Khaukpyu), Sri Lanka (Hambantota) ve Tayland (Laem Chabang) limanları.

Bazı akademisyenler,[34] dünyadaki varlığı arttıkça Çin'in ortaklık ve ittifak arasında bir yerde bulunan özel ilişkiler kurması gerektiğini savunmasına karşın tartışmalar hâlâ akademik çevrelerle sınırlıdır.

Temel çıkarlarını devlet egemenliği, ulusal güvenlik, toprak bütünlüğü, anayasaya dayalı Çin siyasi sistemi ve sosyal kalkınmanın sağlanması şeklinde tanımlayan Çin, temel çıkarlarını korumak ve uluslararası sistemde yükselişi için daha iyi bir çevre oluşturmak için farklı başlık ve içerikli, zamanla değişebilen stratejik ortaklıklar geliştirmiştir. Temel çıkarlarının korunması için önemli gördüğü ülkeler de gelecekte Çin'in muhtemel stratejik ortakları olacaktır.

4. Türkiye-Çin Stratejik İşbirliği

29 Ekim 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından sonra, Türkiye ile Çin Cumhuriyeti arasında diplomatik ilişkilerin başlatılması için başlatılan girişimler sonucunda 1934 yılında iki ülke arasında Dostluk Protokolü imzalanmış ve ikili ilişkiler resmi olarak başlamıştır.[35] Ancak Çin'de başlayan iç savaş ve sonrasında 1949'da Çin Komünist Partisi'nin Mao Zedong liderliğinde Çin Halk Cumhuriyetini, Chiang Kai-shek liderliğinde Çin Milliyetçi Partisi'nin Tayvan'da Çin Cumhuriyetini ilân etmiştir. Türkiye bu dönemde 1934'de başlayan ikili ilişkileri dondurmuş ve Çin hükümeti olarak Tayvan'ı tanımıştır.[36] 1950 yılında başlayan Kore Savaşı'nda Türkiye ve Çin'in farklı kutuplarda yer alması, 1952 yılında Türkiye'nin NATO'ya üye olması ve Türkiye'nin ilişkilerini Tayvan ile sürdürmesi nedeniyle 1949'dan 1971'e kadar yaklaşık yirmi iki yıl iki ülke arasında ilişki kurulamamıştır.[37] 1970'li yılların başında Çin-ABD ilişkilerinin normalleşmesinin sonucu Türkiye, Tayvan ile diplomatik ilişkilerini keserek 5 Ağustos 1971 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'ni resmen tanımıştır. 1972 yılında da her iki ülke başkentinde karşılıklı olarak

---

[34] 王嵎生. "关于中国外交战略一些问题的探讨——中国外交战略的"不变"与"变"", 当代世界, ("Çin Diplomasi Stratejisindeki Bazı Sorunlar ile İlgili Tartışma: Çin Diplomasi Stratejesinde 'Değişmemek' ve 'Değişmek'", Çağdaş Dünya), 2012(9), s. 15-16; 孙德刚. "论新时期中国的准联盟外交", 世界经济与政治 , (Yeni Dönemde Çin'in Yarı-İttifak Diplomasisi, *Dünya Ekonomisi ve Siyaseti*), 2012(3). s.63-67.

[35] 丁工, "中土关系四十年回顾与展望", 阿拉伯世界研究, (Çin-Türkiye İlişkilerinin Kırk Yılı: Geçmişi ve Geleceği, *Arap Dünyası Araştırmaları*), 2011(3), s. 21.

[36] 肖宪。构建中国与土耳其新型战略合作关系，西亚非洲，北京，(Çin ile Türkiye Arasında Yeni Bir Stratejik İşbirliğinin Kurulması, *Batı Asya ve Afrika*), 2011(9), s.15.

[37] 黄维民. "中土关系的历史考察及评析"，西亚非洲，(Çin-Türkiye İlişkilerinin Tarihsel Araştırması ve Analizi, *Batı Asya ve Afrika*), Vol. 5, 2003(5), s.56.

büyükelçilikleri faaliyete başlamasına[38] karşın Soğuk Savaş döneminde ikili ilişkilerde fazla bir ilerleme kaydedilememiştir.

Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile Orta Asya'da yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkması, Türkiye ile Çin'in bu bölgede karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. 2000'li yılların başında Türkiye'nin Orta Asya politikasını yeniden gözden geçirmesi, Çinli strateji uzmanlarının ve yöneticilerinin Orta Asya devletlerinin dış politikalarını belirlemede bölgenin gerçeklerini göz önünde bulunduran politikalar izleyeceğini, bu nedenle Türkiye'nin bu bölgede-Orta Asya- politika belirleyici olabilme ihtimalinin olmadığını, dolayısıyla Türkiye'nin bölgedeki Çin çıkarlarını olumsuz etkileyemeyeceğini savunmaları,[39] iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesinde etkili olmuştur. 2002 yılında Çin Başbakanı Zhu Rongji'nin Türkiye'ye düzenlediği üst düzey ziyaret ile iki ülke arasında ilişkiler, normalleşme dönemine girmiştir. 2010 yılında Çin Başbakanı Wen Jiabao'nun Türkiye ziyareti sırasında iki devlet arasında imzalanan sekiz anlaşma ve yayınladıkları ortak bildiri ile taraflar, ikili ilişkileri 'stratejik işbirliği ilişkisi' seviyesine çıkarmıştır.

İki ülke tarafından kabul edilen Stratejik İşbirliği İlişkileri Ortak Bildirisi'ne göre iki ülke arasındaki ekonomi ve ticaret, karşılıklı yarar temelinde genişletilecektir. Her iki ülkenin parlamentoları, siyasi partileri ve yerel yönetimleri arasında dostane diyaloglar geliştirilecektir. Enerji, eğitim, turizm, yatırım, ulaşım, spor, güvenlik ve savunma alanlarında işbirliği olanakları arttırılacaktır. Kalıcı barış ve ortak refah için çaba gösterilecektir ve her türlü küresel tehdide karşılık verilecektir.[40] Ayrıca, kültürel ilişkileri arttırmak amacıyla 2012 yılında Türkiye'de "Çin Kültür Yılı", 2013 yılında da Çin'de "Türkiye Kültür Yılı" ilân edilmiştir.[41]

---

[38] 肖宪。构建中国与土耳其新型战略合作关系，西亚非洲，(Çin ile Türkiye Arasında Yeni Bir Stratejik İşbirliğinin Kurulması, *Batı Asya ve Afrika*), 2011(9), s.16.

[39] Mehmet Seyfettin Erol, "Türkiye'nin Orta Asya Politikasına Rusya Federasyonu ve Bölge Ülkelerinden Genel Bir Bakış", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt 12 Sayı 1, Yaz 2012, s. 11-13.

[40] Ortak bildiride küresel tehditle mücadeleye atıfta bulunulmasına karşın 1971'de imzalanan Türkiye-Çin Diplomatik İlişkilerinin Tesis Edilmesine Dair Ortak Bildiride ve 2000 yılında ilan edilen Türkiye-Çin Ortak Bildirisi'nde yaralan "karşılıklı içişlerine karışmama, insan hakları, her türlü teröre karşı ortak hareket" gibi konulara 2010 yılında ilan edilen Stratejik İşbirliği İlişkileri Ortak Bildirisi'nde yer verilmemiştir.

[41] "中华人民共和国和土耳其共和国关于建立和发展战略合作关系的联合声明", (Çin Halk Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti Arasında Stratejik İşbirliğinin Kurulmasına ve Geliştirilmesine Dair Ortak Bildiri), 09.10.2010, http://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/1179_674909/t759659.shtml; erişim: 10.08.2017.

Türkiye-Çin ikili ilişkilerinin stratejik işbirliği seviyesine yükseltilmesinden günümüze kadar geçen yaklaşık yedi yıllık dönemde, iki ülke arasında ilişkilerin gelişmesindeki en büyük engel olarak görülen “”Xinjiang Uygur” sorunu hâlâ çözüme kavuşmamıştır. İki ülke arasında ilişkilerin gelişmesini engelleyen en büyük neden olarak görülen “Xinjiang Uygur” konusu, zaman zaman ki ülke arasında ilişkilerin duraklamasına neden olmaktadır. Örneğin 2015 yılında Pekin yönetiminin Ramazan ayında Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi’ndeki kamu görevlileri, öğretmenler ve öğrencilerin oruç ibadetlerine kısıtlamalar getirdiğine dair haberlerin sosyal medyanın da etkisiyle Türk toplumu nezdinde tepkilerin büyüyerek zaman zaman şiddet içeren in karşıtı gösterilere neden olmuştur. Bölgede yaşanan olayların Türk kamuoyunda üzüntüyle karşılandığını ve derin kaygı duyduğunu belirterek Türkiye’nin Çin’in Ankara büyükelçisini Dışişleri bakanlığına çağırması, buna karşılık Çin Dışişleri bakanlığının da Çin vatandaşlarının dini özgürlüklerinin anayasa ile koruma altında olduğunu, Türkiye’den çıkan haberlerle ilgili açıklama talep ettiğini ve Türk Dışişleri bakanlığı’nın bildirisinin kaygı verici olduğunu belirtmesi, ikili ilişkilerde kısa sürelide olsa duraklamaya neden olmuştur. Sosyal medyada Müslümanlara karşı yapılan Çin zulmünü gösterdiği iddia edilen fotoğrafların sahte olduğunun anlaşılması, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın konuyla ilgili açıklamaları ve ardından Çin’e gerçekleştirdiği ziyaret, sorunun iki ülke arasında büyük bir krize dönüşmesini engellemiştir.

Türkiye, 2002 yılında tam üyelik için başvurduğu Shanghai İşbirliği Örgütü’ne, 2012 yılında “Diyalog Ortağı” olarak kabul edilmiştir. Shanghai İşbirliği Örgütü’nün ilk kez üyeleri dışında bir ülkeye başkanlık vermesiyle Türkiye, Shanghai İşbirliği Örgütü Enerji Kulübü’nün[42] 2017 dönem başkanlığını üstlenmiştir.[43]

Ekonomik ilişkilerde ise, Çin’in Türkiye’nin en önemli ticaret ortaklarından olmasına ve iki ülke arasındaki ticaret hacminin her yıl genişlemesine karşın ticaret açığı, Türkiye aleyhine gelişmektedir. 2010 yılında Türkiye’nin Çin ile ticaretindeki ticaret açığı yaklaşık 15

[42] Çin, Rusya, Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye, Hindistan, İran, Moğolistan, Pakistan, Sri Lanka ve Beyaz Rusya’nın üye olduğu Kulüp, üye ülkelerin enerji ile ilgili sorunları, fırsatları ve tehditleri dile getirdikleri, çözüm yollarının bulunması için danışma mekanizmalarını işletebildikleri bir platformdur.

[43] “Şangay İşbirliği Örgütü Enerji Kulübü’nün 2017 Dönem Başkanı Türkiye Oldu”, 23.11.2016, https://www.haberler.com/sangay-isbirligi-orgutu-enerji-kulubu-nun-2017-8990357-haberi/;erişim: 10.08.2017.

milyar dolar iken, 2013 yılında 21 milyar dolara, 2016 yılında da 23 milyar dolara yükselmiştir. Çin'in ekonomik büyümesinin son yıllarda hız kesmesi, Türkiye'nin Çin'e olan ihracatının belli ürünlere aşırı şekilde yoğunlaşması, ihracat sepeti içerisindeki katma değeri düşük hammadde ve birincil ürünlerin ağırlıkta olması, talep tarafında yaşanan dalgalanmalara karşı ihracatın kırılgan bir hale gelmesine ve dolayısıyla Türkiye'nin Çin'e ihracatını sürdürülebilir bir büyüme zeminine oturtmasını zorlaştırmaktadır. Çin'in son yıllarda iç tüketime kayması Türk şirketlerin Çin pazarına girmesini sağlamıştır. BEKO, Aksa Jeneratör ve Fiba Holding, Karsan Otomotiv gibi önemli Türk şirketleri Çin'de yatırım yapmaya başlamıştır.[44] Çinli yatırımcılarda Türkiye'de önemli altyapı yatırımlarında bulunmaktadır.[45] Ancak Ortak Bildiri çerçevesinde gerçekleştirilen karşılıklı yatırımlar, son yıllarda beklentilerin altındadır.

Kültürel İlişkiler alanında ise iki ülke arasındaki kültürel bağları güçlendirmek ve karşılıklı turizmi arttırmak amacıyla 2012 yılında Türkiye'de Çin Kültür yılı, 2013 yılında da Türkiye Kültür yılı ilân edilmiştir. Türkler ve Çinlilerin birbirini yeterince tanımaması, bilgi eksikliği nedeniyle oluşan önyargılar ve yanlış algılamalar iki ülke arasındaki turizmi olumsuz yönde etkilemektedir. Ragıp K. Karaca'nın Çin'de gerçekleştirdiği bir anket çalışmasına göre, Türkiye'nin Xinjian'daki Uygur ayrılıkçı grupları desteklediği algısı nedeniyle Türklere olumlu bakan Çinlilerin oranı yüzde 17,7 seviyesinde kalmıştır.[46] Pew Global Research'in dünya genelinde yaptığı ankette "Çin'e bakışınız olumlu mu, olumsuz mu?" sorusuna Türkiye'de de olumlu cevap verme oranı yüzde 21 olmuştur.

Amaçları arasında dünyaya Çin kültürünü tanıtmak ve Çinceyi öğretmek olan Konfüçyüs Enstitüsü, Türkiye'de sırasıyla ODTÜ Konfüçyüs Enstitüsünü, Boğaziçi Üniversitesi Konfüçyüs Enstitüsünü, Yeditepe Konfüçyüs Enstitüsünü ve Yeditepe Konfüçyüs Enstitüsünü

[44] "Özyeğin Çin'deki 300 milyon Dolarlık AVM'sini açtı", 24.05.2014, http://www.hurriyet.com.tr/ozyegin-cindeki-300-milyon-dolarlik-avmsini-acti-26477975; erişim: 12.08.2017; "KARSAN 2016'da Çin'de Üretime Başlayacak", http://www.milliyet.com.tr/karsan-2016-da-cin-de-uretime/ekonomi/detay/1908090/default.htm; erişim:12.08.2017.

[45] Kadir Temiz, "Türkiye-Çin İlişkileri", *SETA*, S. 196, Nisan 2017, s. 10, https://setav.org/assets/uploads/2017/04/TRCin.pdf; erişim: 17.06.2017.

[46] R·库塔·卡拉卡忻华, "土耳其与中国间的认知分析", 阿拉伯世界研究, (R. Kutay Karaca, "Türkiye ve Çin Arasında Bilişsel Analiz", *Arap Dünyası Araştırmaları*), 2014(2), s. 105-108.

kurmuştur ve Jale Tezer Konfüçyüs sınıfını açmıştır.[47] Türkiyedeki Konfüçyüs Enstitülerinin muadili olacak şekilde Türkiye'yi ve Türkçeyi tanıtma amacı taşıyan Yunus Emre Kültür Enstitüsü, Çin'de hâlâ faaliyete geçememiştir. Çin'in dünyaca ünlü uluslararası ekonomi ve haber dergisi China Today, China Today Türkiye adıyla 2012 yılından itibaren Türkiye'de Türkçe olarak iki ayda bir yayınlanmaya başlamıştır.[48] Garanti Bankası ve Türkiye İş Bankası Shanghai'da, Bank of China ve ICBC İstanbul'da temsilcilikler açmıştır.[49] Kültürel değişim programları, Türkiye'nin Çinli turistlere uygulamaya başladığı e-visa kolaylığı ve Çin'de yayınlanan reality showlar-örneğin: Huayang Jiejie reality showu- Türkiye'ye gelen Çinli turist sayısının artmasını sağlamıştır.[50] Türk Hava Yolları, Pekin, Guangzhou ve Shanghai noktalarına aktarmasız haftalık yedişer hattan, Hong Kong Özel İdare Bölgesi'ne ise haftada altı hattan olmak üzere toplam yirmi sekiz hattan yolcu seferi düzenlemeye başlamıştır. Türk havayolu şirketlerinin Çin'e yaptığı sefer sayısının artırılması ve uçuş ağına yeni noktalar eklenmesi, halklar arasındaki etkileşimin artmasına olduğu kadar Çin ile turizm ve ticaret alanındaki ilişkilerin gelişmesine de katkıda bulunmaktadır.[51]

Askeri ilişkiler, bu dönemde hızla gelişmiştir. Çin, 2010 yılında Konya'da gerçekleştirilen Anadolu Kartalı tatbikatına ilk defa katılmıştır. İki ülke arasında Çin'in askeri teknolojisinin Türkiye'ye aktarılmasını içeren anlaşmalar imzalanmıştır. 1990'lı yıllarda Çin teknolojisi kullanılarak TR-300 roketleri "Kasırga" adı ile üretilmiştir.[52] 2000'li yıllarda Çin teknolojisi kullanılarak üretilen "Toros" ve "Jaguar" isimli füzeler Türk Silahlı kuvvetlerinin envanterine girmiştir.[53] Ancak Türkiye, 2013 yılında uzun menzilli bölge ve füze savunma sistemi alımı için Çin ile başlattığı ve yaklaşık yirmi altı ay süren görüşmeleri, milli füze üretim projesini başlatacak olması

[47] 孔子学院/ 课堂 (Konfüçyüs Enstitüsü/Sınıf)，http://www.hanban.org/confuciousinstitutes/node_10961.htm; erişim: 12.08.2017.

[48] Çin'e açılan kapı, http://www.turkuvazreklam.com.tr/yayin/dergiler/china-today; erişim: 12.08.2017.

[49] http://www.bankofchina.com/tr/tr/aboutus/ab1/201704/t20170407_9226470.html; erişim: 12.08.2017; ICBC Tekstil Bankası'nı alarak Türkiye'deki ilk Çinli oldu", 29.04.2014, http://www.hurriyet.com.tr/icbc-tekstil-bankasini-alarak-turkiyedeki-ilk-cinli-oldu-29098026; erişim: 12.08.2017.

[50] Yang Feiyue, "Turkey gains popularity with Chinese tourists", http://www.chinadaily.com.cn/world/2015-07/30/content_21454383.htm; erişim: 12.08.2017.

[51] Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti Ekonomik İlişkileri, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cin-halk-cumhuriyeti-ekonomik-iliskileri.tr.mfa; erişim: 12.08.2017.

[52] Kadir Temiz, "Türkiye- Çin…", s. 13.

[53] Erkin Ekrem, "Türkiye-Çin İlişkilerinin 40 Yılı (1971-2011), *Stratejik Düşünce Enstitüsü Raporu*, Ankara, 2012, s. 22.

nedeniyle 2015 yılının kasım ayında iptal etmiştir.[54] İhalenin iptali, ikili ilişkilerde soğuk rüzgârların esmesine yol açmıştır.

5. Türkiye-Çin Stratejik İşbirliğini Etkileyen Faktörler

İki ülke arasında diplomatik ilişkilerin başladığı 1971 yılından günümüze kadar ikili ilişkiler inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. İkili ilişkilerin 2010 yılında stratejik işbirliği seviyesine çıkarılmasıyla ilişkilerde kısmen de olsa gelişme sağlanmasına karşın ilişkiler beklenilenin aksine stratejik ortaklık seviyesine ulaşamamıştır. İkili ilişkilerin stratejik ortaklık seviyesine ulaşamama nedenlerinin başında Soğuk Savaş Döneminde ABD-Çin ilişkilerinin normalleşmesine kadar Türkiye'nin Çin ile diplomatik ilişki kurmaması, yeni kurulan ve uluslararası sistemde yer almaya çalışan Çin'in Türkiye'den beklediği desteği alamaması, günümüzde de Türkiye'nin genel olarak Batı eksenli politikalar izlemesi ve Çin'i sadece askeri ve stratejik ortak olarak görmesidir.

1990'lı yılların başında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Orta Asya'da bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetlerinin Türkiye ile ilişkilerini geliştirmesi ve Türkiye'nin bu bölgede güçlenmesi olasılığı, bu bağlamda Türkiye'nin "Adriyatik'ten Çin Seddine" söylemleri ikili ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Son yıllarda Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine alternatif olarak Shanghai İşbirliği Örgütü'ne üyeliği konusunu sık sık dile getirmesi, olası Shanghai İşbirliği Örgütü üyeliği aracılığıyla Türkiye'nin yeniden Orta Asya bölgesine entegre olması ihtimalinden Çin'in rahatsızlık duyarak Türkiye'nin Shanghai İşbirliği Örgütü'ne tam üye olmasını desteklememesi ikili ilişkilerde karşılaşılan bir diğer sorundur.

Türkiye'nin Ortadoğu gibi sorunlu bir bölgede yer alması ve Çin'in özellikle Ortadoğu bölgesine yönelik uyguladığı politikalar, iki ülkenin bölgede karşı karşıya gelmesine neden olmaktadır. 2011 Arap Baharından sonra doğal gaz ve petrol gibi kaynaklara gün geçtikçe daha fazla ihtiyaç duyması nedeniyle Çin'in Ortadoğu'da daha fazla aktif politika izlemesi ve Türkiye'nin doğal gaz ve petrol gibi zengin doğal kaynak rezervlerine sahip ülkelere komşu olması nedeniyle bu bölgede izlediği güvenlik politikasının iki ülkenin bölgede sık sık karşı karşıya gelmesine yol açmaktadır. Suriye'de yaşanan krizde Türkiye'nin Batılı ülkeler ile birlikte Ortadoğu'da demokratik siyasal sistemlerin kurulmasını desteklemesine karşın Çin'in Rusya ile birlikte Batı karşıtı bir politika izlemesi bunun bir örneğidir.

[54] "3,4 milyar dolarlık Çin füzesi iptal", 15.11.205, http://www.milliyet.com.tr/3-4-milyar-dolarlik-cin-fuzesi-gundem-2148480/, erişim: 10.08.2017.

Türkiye-Çin ilişkilerini etkileyen önemli konulardan birisi "Xinjiang Uygur" sorunudur. Çin 'in kuzeybatısında yer alan ve yeraltı kaynakları bakımından zengin rezervlere sahip Xinjiang Uygur Özerk bölgesinde Çin'in Uygurlara yönelik izlediği politika, zaman zaman Türkiye'nin tepkisine yol açmaktadır. Türkiye bu bölgede yaşayan Uygurların kültürel, ekonomik ve siyasal haklarının korunması gerektiğini sık sık dile getirmektedir. Çin'e göre Uygur konusu Çin'in kendi iç sorunudur ve bu konuda Türkiye, Çin'in içişlerine karışmaktadır. Sorun ile ilgili bilgi eksikliği ve kirliliği, hem Türk kamuoyunda hem de Çin kamuoyunda konu ile ilgili algılamaları olumsuz etkilemektedir. Her iki tarafın Uygur sorunu ile ilgili farklı görüş açılarına sahip olması sorunun çözümünü zorlaştırmaktadır.

1974 yılında iki ülke arasında imzalanan ticaret anlaşması ile başlayan ticari ve ekonomik ilişkilerin beklenenin aksine yavaş gelişmesi, Türkiye'nin Çin ile olan ticari ilişkilerin ithalat odaklı olması, Çin mallarının Türk pazarında çok fazla yer alması[55] sonucunda Türk esnafının bundan olumsuz etkilenmesi, iki ülke arasındaki dış ticaret açığının yıldan yıla Türkiye aleyhine artmasına (tablo 2) neden olmaktadır. Türkiye'de yaşanan siyasi ve ekonomik belirsizliklerin ya da istikrarsızlıkların döviz kurunu olumsuz etkilemesi ve bu durumun Çinli yatırımcıların Türkiye'de yatırım yapma kararını olumsuz etkilemesi, Çinli yatırımların beklenilenin altında gerçekleşmesine neden olmaktadır.

Tablo 2: Türkiye-Çin Dış Ticari Verileri[56]

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2011	2,46	21,69	24,16	-19,22
2012	2,83	21,29	24,13	-18,46
2013	3,6	24,68	28,29	-21,08
2014	2,86	24,92	27,78	-22,05
2015	2,42	24,86	27,27	-22,45
2016	2,36	25,44	27,76	-23,12

[55] Ankara Ticaret Odası'nın "Çin Malları Piyasa Araştırması 2" başlığı ile yaptığı araştırmaya göre, piyasadaki her 100 oyuncaktan 95'i, 100 gözlükten 45'i, 100 armatürden 76'sı, 100 klimadan 50'si ve 100 halıdan 25'i Çin malıdır. Bkz. "30 Sektörde Çin İstilası Var", http://www.hurriyet.com.tr/30-sektorde-cin-istilasi-var-191036; erişim: 12.08.2017.

[56] "Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti Ekonomik İlişkileri", http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cin-halk-cumhuriyeti-ekonomik-iliskileri.tr.mfa; erişim: 12.08.2017.

1999 yılında Çin'in Ukrayna'dan satın aldığı Varyag uçak gemisini Karadeniz ve boğazlardan geçirmek istemiştir. Ancak 1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesi, uçak gemilerinin boğazlardan geçişine izin vermemektedir. Uzun süren görüşmeler sonucunda Çin'in Varyag gemisini eğlence gemisi yaparak turizm amaçlı kullanılacağını taahhüt etmesi sonucunda geminin Karadeniz ve boğazlardan geçişine izin verilmiştir. Varyag uçak gemisinin taahhüt edildiği gibi turizm amaçlı kullanılmaması ve görüşmeler sırasında vaat edilen "bir milyon Çinli turist" sözünün Çinli turistlerin Türkiye'yi tercih etmemesi nedeniyle yerine getirilememesi,[57] Türkiye'de hayal kırıklığına neden olmuştur. İki ülke arasında yaşanan bilgi eksikliği/yetersizliği ve dolayısıyla neden olduğu yanlış algılamalar, ikili ilişkileri zaman zaman sekteye uğratmaktadır.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde söz sahibi olan Çin'in, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası konularda Türkiye'nin yanında yer almaması, Türkiye açısından Çin ile ilişkilerde zaman zaman soru işaretlerine neden olmaktadır. Örneğin Kıbrıs sorununda Çin, Kıbrıs'ın ikiye ayrılmasının ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin tanınmasının Tayvan sorununa örnek teşkil etmesinden endişe duymaktadır ve bu nedenle Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin lehine tavır takınmaktadır. 1971 yılından beri Türkiye'nin Tayvan ile ilişkilerini kültürel ve ticari alanlarda sürdürmesi de Çin açısından Türkiye ile ilişkilerinde soru işaretlerine neden olmaktadır.

2015 yılının sonlarına doğru Çin'in Türkiye'nin Asya'daki elçiliklerinin Çin'den kaçan Uygur kökenli kişilere pasaport sağladığı ve bu kişilerin bir kısmının Irak'a ve Suriye'ye geçerek terör örgütlerine katıldığına yönelik iddialarının ardından, Çin'in Türk vatandaşlarına uyguladığı vize koşullarını zorlaştırması iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkileyen bir diğer gelişmedir. Yeni uygulamaya göre Çin, şahsi turist vizesi başvurularını kaldırmıştır. Ticari vize başvurularında da Çin'den davet eden firmaların davet mektuplarının kabul edilmeyerek sadece yetkilendirilmiş resmi kuruluşların vereceği davet mektubunun talep edilmesi uygulamasına geçmiştir. Bu gelişmelere karşın Türkiye tek taraflı olarak Çinli turistlere ve işadamlarına getirdiği elektronik vize uygulamasında bir değişikliğe gitmemiştir.

[57] "Çin'den Türkiye'ye İki Kazık", 25.09.2012, http://www.hurriyet.com.tr/cinden-turkiyeye-iki-kazik-21550854 erişim: 12.08.2017.

Türkiye ve Çin arasındaki ticaret açığının yıldan yıla Türkiye aleyhine artması, Kıbrıs ve Xinjiang Uygur sorunları gibi önemli konularda her iki tarafın farklı görüşlere sahip olması, taraflar arasındaki bilgi yetersizliği ve kirliliği, iki ülke arasında oluşturulan stratejik işbirliğinin içinin doldurularak başarıya ulaşmasını engellemektedir. 2013 yılında Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in "Kuşak-Yol" projesini gündeme getirmesi, taraflara önemli fırsatlar ve girişim imkânları sunmaktadır. Proje kapsamında ortaya çıkan fırsatların iyi değerlendirilmesi durumunda iki ülke arasındaki ilişkilerin 'stratejik ortaklık' düzeyine çıkması muhtemeldir.

6. "Kuşak-Yol" Projesi ve Türkiye-Çin İlişkilerine Etkisi

Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in Eylül 2013'te Kazakistan'ın Nazarbayev Üniversitesinde yaptığı konuşmada "Kuşak-Yol "projesini dile getirmiştir. Proje, tren yolları, karayolları, enerji nakil hatları ile limanları içeren ve altmış beş ülkeyi kapsayan milyarlarca dolarlık altyapı yatırım girişimidir. Gelişen ekonomisiyle, yaklaşık seksen milyon nüfusuyla, jeopolitik konumuyla, Orta Asya-Ortadoğu-Afrika-Avrupa ülkeleri ile olan tarihi ve siyasi bağlarıyla, AGİK, NATO ve AGİT üyeliğiyle son dönemde uluslararası arenada Türkiye'nin önemi gittikçe artmaktadır. Bu özellikleriyle nedeniyle Türkiye, proje kapsamında özel bir öneme sahiptir.[58]

Çin'den başlayıp Özbekistan, Kazakistan, Rusya, Türkiye ve Yunanistan üzerinden Roma'ya ulaşan "Kuşak –Yol" projesi, karadan ve denizden olmak üzere iki hattan oluşmaktadır. Hatlardan birinin Türkiye'den geçecek olması ve Türkiye'nin Asya- Avrupa bağlamında stratejik geçiş yollarını kontrol ediyor olması Türkiye'yi "Kuşak-Yol" projesi için kilit ülkelerden biri haline getirmektedir .Bu bağlamda Çin için Türkiye, Balkanlara ve Avrupa'ya çıkış kapısı, Orta Asya'da ve Ortadoğu'da iktisadi alanda işbirliği yapabileceği bir ortak iken Türkiye için Çin, ekonomik, siyasi ve güvenlik alanlarında karşılıklı ilişkileri güçlendirilmesi gereken bir ortaktır.[59]

Projeyi etap etap hayata geçirmeyi planlayan Çin, Rusya üzerinden "kuzey koridoru"na, İran üzerinden "güney koridoru"na, Türkiye ve Avrupa'yı Orta Asya'ya, Afganistan'a, Pakistan'a ve Çin'e bağlayacak

[58] Arzu Durdular, "Çin'in "Kuşak-Yol" Projesi ve Türkiye-Çin İlişkilerine Etkisi", *Avrasya Etütleri*, S. 49, 2016(1), s. 90.

[59] Age, s. 91.

olan "orta koridoru"na işlerlik kazandırma amacındadır. Türkiye'nin gerçekleştirdiği Bakü-Tiflis-Kars ve Edirne—Kars demiryolu projeleri, Marmaray ile Yavuz Sultan Selim Köprüsü, "Kuşak-Yol" projesinin "orta koridoru"nu oluşturmaktadır. Projenin gerçekleşmesi durumunda Türkiye ile Çin arasındaki denizyoluyla gerçekleşen sevkiyatlar, iki aydan iki haftaya, kara yoluyla gerçekleşen sevkiyatlar da otuz günden on güne düşecektir ve karayolu mesafesinde üç bin kilometrelik azalma olacaktır.[60] Projenin, Türkiye ile Çin arasındaki mevcut ekonomik ilişkilere ivme kazandırarak alternatif yatırım alanları oluşturması muhtemeldir. Proje ile ortaya çıkacak olası yeni yatırım alanları ve ekonomik işbirliği fırsatları, iki ülke arasındaki ilişkilerin siyasi ve kültürel alanlarda da gelişmesine katkı sağlayacaktır.

7. Sonuç

Çin, 1990'lı yıllarda sadece Brezilya(1993), Rusya(1996) ve ABD(1997) ile stratejik ortaklıklar kurmuşken 2000'li yıllardan itibaren birçok ülke ile farklı isimlerde ve farklı derecelerde ortaklıklar kurmayı tercih etmiştir. Pakistan ve Rusya ile oluşturduğu ortaklık ilişkisi, diğer kapsamlı stratejik ortaklık ve stratejik işbirliği ilişkilerine kıyasla kapsam ve derece bakımından benzersiz ve eşsizdir. Bölgesel önceliklerini dikkate alarak oluşturduğu ortaklık ilişkileri bakımından Çin, Türkiye ile Avrupa'ya ve Ortadoğu'ya yakınlığı nedeniyle ve bu bölgelerdeki önceliklerini göz önünde bulundurarak stratejik işbirliği ilişkisi kurmuştur. Ancak, her iki ülke arasındaki bilgi eksikliği, uluslararası sorunlarda farklı görüşlere sahip olması, ikili ilişkilerde yaşanan koordinasyon eksikliği, 2010 yılında kurulan stratejik işbirliğinin başarısız olmasına neden olmaktadır. Çin'in 2013 yılında ilan ettiği "Kuşak-Yol" projesi, Türkiye ve Çin arasında yeni fırsat ve işbirliği alanlarının doğmasını sağlamıştır.

"Kuşak-Yol" projesi, her iki ülke arasında ekonomik olduğu kadar sosyal, siyasal ve kültürel ilişkileri geliştirme potansiyeline sahiptir. Proje, Türkiye'ye sağlayacağı ekonomik getirilerin yanı sıra Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerini geliştirme fırsatını da sunacaktır.

Türkiye'nin 2008 yılında ileri sürdüğü "İpek yolu Girişimi" ve Kervansaray Projesi'nin Çin'in 2013 yılında ilan ettiği "Kuşak-Yol" projesi ile benzerlik göstermesi nedeniyle Türkiye projeye olumlu

[60] "Modern İpek Yolu Projesi'nde Bilmeniz Gerekenler", 12.05.2017, http://www.businessht.com.tr/ekonomi/haber/1491954-buyuk-zirveden-once-ipek-yolu-projesinde-bilmeniz-gerekenler; erişim: 12.08.2017.

yaklaşmaktadır. Ancak, her iki tarafın proje ile ilgili bilgi farklılığı ve her iki ülkenin jeopolitik stratejilerindeki düşünce ve öncelik farklılığı projenin karşı karşıya kaldığı sorunlardan biridir. Bu nedenle taraflar ortak stratejik eylem planları belirleyerek birbiri ile koordineli kurumlar oluşturmalıdır. İki ülke arasında uzun dönemli işbirliği alanları arttırılarak karşılıklı güven tesis edilmesi de ilişkilerde gelişme sağlanabilir.

2010 yılında iki ülke arasında başlatılan stratejik işbirliğinin başarıya ulaşması için taraflar arasında siyasi güven arttırılmalı, taraflar şüpheye neden olacak hareketlerden kaçınmalı, ekonomik ilişkilerinin ülke çıkarları karşılıklı korunarak kazan-kazan ilkesi çerçevesinde gelişmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Atlı, Altay. "Çin ve Yeni İpek yolu Projesi", *Analist*, Ekim 2014, S. 44, s. 74-77.

Durdular, Arzu. "Çin'in "Kuşak-Yol" Projesi ve Türkiye-Çin İlişkilerine Etkisi", *Avrasya Etütleri,* S. 49, 2016(1), s. 77-97.

"Chongshi Zhong Han Zhan Lüe Huoban Guanxi Xingdong Jihua", (Çin-Güney Kore Stratejik İşbirliğinin Güçlendirilmesine Dair Eylem Planı), http://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/1179_674909/t1054065.shtml; erişim: 10.08.2017.

"Çin'e açılan kapı", http://www.turkuvazreklam.com.tr/yayin/dergiler/china-today; erişim: 12.08.2017.

"Çin'den Türkiye'ye İki Kazık", 25.09.2012, http://www.hurriyet.com.tr/cinden-turkiyeye-iki-kazik-21550854; erişim: 12.08.2017.

Ding Gong. "Zhong Tu Guanxi Sishi Nian: Huigu Yu Zhanwang", *Alabo Shijie Yanjiu*, (Çin-Türkiye İlişkilerinin Kırk Yılı: Geçmişi ve Geleceği, *Arap Dünyası Araştırmaları*), 2011(3), s. 20-28.

Ekrem, Erkin. "Türkiye-Çin İlişkilerinin 40 Yılı (1971-2011), *Stratejik Düşünce Enstitüsü Raporu*, Ankara, 2012.

Erol, Mehmet Seyfettin. Türkiye'nin Orta Asya Politikasına Rusya Federasyonu ve Bölge Ülkelerinden Genel Bir Bakış, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt 12 S. 1, Yaz 2012, s. 1-20.

Feng Qiren. "Kuayue 'Shiji Zhi Qiao', de Jiangke Huitan", *Tongyi Luntan*, ("Yüzyıl Köprüsü"ne Karşı Jiangke Görüşmeleri, *Uzlaşma Forumu*), 1998 (2), s. 30-32.

Feng Zhongpin, Huang Jing. "China's Strategic Partnership Diplomacy: engaging with a changing World", *ESPO Working Paper*, No. 8, June 2014.

Hu Jintao Zai Meiguo Youhao Tuanti Huanying Yanhuishang Jianghua, (Hu Jintao'nun ABD'de Dostluk Grubu'nun Hoşgeldin Toplantısında Yaptığı Konuşma- Tam Metin), 20.01.2011, http://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/zyjh_674906/t788591.shtml; erişim: 12.08.2017.

Huang Susu. "Shenme Shi Zhanlüe Huoban Guanxi?", *Huanqiu Shibao*, ("Stratejik Ortaklık Nedir?", *Küresel Çağ*), 10.02.2006, http://www.people.com.cn/GB/paper68/16830/1478897.html; erişim: 13 Ocak 2018.

Huang Weimin. "Zhong Tu Guanxi de Lishi Kaocha Ji Pingxi", *Xiya Feizhou*, (Çin-Türkiye İlişkilerinin Tarihsel Araştırması ve Analizi, *Batı Asya ve Afrika*), Vol. 5, 2003(5), s. 54-57.

"ICBC Tekstil Bankası'nı alarak Türkiye'deki ilk Çinli oldu", 29.04.2014, http://www.hurriyet.com.tr/icbc-tekstil-bankasini-alarak-turkiyedeki-ilk-cinli-oldu-29098026; erişim: 12.08.2017.

"KARSAN 2016'da Çin'de Üretime Başlayacak", http://www.milliyet.com.tr/karsan-2016-da-cin-de-uretime/ekonomi/detay/1908090/default.htm; erişim: 12.08.2017.

Kongzi Xueyuan/Ketang, (Konfüçyüs Enstitüsü/Sınıf), http://www.hanban.org/confuciousinstitutes/node_10961.htm; erişim: 12.08.2017.

http://www.bankofchina.com/tr/tr/aboutus/ab1/201704/t20170407_9226470.html; erişim: 12.08.2017.

Li Bo, An Chengri, Xu Xicai. Zhongguo de "Yi Dai Yi Lu" Changyi Jitong Qi Zhoubian Guojia de "Huoban Guanxi" Jianshe, *Yanbian Daxue Xuebao (Shehui Kexue Ban)*, (Çin'in "kuşak-Yol" Projesi ve Komşu ülkeleri ile Kurduğu Ortaklık İlişkileri, *Yanbian Üniversitesi Dergisi -Sosyal Bilimler Baskısı-*), 2017(4), Vol. 50, pp. 14-25.

Lin Shangjie. "Shilun Zhongguo Huoban Guanxi Zhanlüe De Shenhua, *Nanfang Lunkan*, (Çin'in Ortaklık Stratejisinin Derinleştirilmesine Dair, *Nanfang Dergisi*), 2016(12), s. 33-34.

Men Honghua, Liu Xiaoyang. "Zhongguo Huoban Guanxi Zhanlüe Pinggu Yu Zhanwang", *Shijie Jingji Yu Zhengzhi*, (Çin'in Ortaklık Stratejisinin Değerlendirmesi ve Geleceği, *Dünya Ekonomisi ve Siyaseti*), 2015 (2), s. 65-95.

"Modern İpek Yolu Projesi'nde Bilmeniz Gerekenler", 12.05.2017, http://www.businessht.com.tr/ekonomi/haber/1491954-buyuk-zirveden-once-ipek-yolu-projesinde-bilmeniz-gerekenler; erişim: 12.08.2017.

"30 Sektörde Çin İstilası Var", http://www.hurriyet.com.tr/30-sektorde-cin-istilasi-var-191036; erişim: 12.08.2017.

"Özyeğin Çin'deki 300 milyon Dolarlık AVM'sini açtı", 24.05.2014, http://www.hurriyet.com.tr/ozyegin-cindeki-300-milyon-dolarlik-avmsini-acti-26477975; erişim: 12.08.2017.

R·Kuta·Kalakaxinhua. "Tuerqi yu Zhongguo Jiande Renzhi Fenxi", *Alabao Shijie Yanjiu*, (R. Kutay Karaca. "Türkiye ve Çin Arasında Bilişsel Analiz, *Arap Dünyası Araştırmaları*), 2014(2), s. 105-108.

Speech by H.E. Wen Jiabao. Premier of the State Council of the People's Republic of China, at the China-EU Investment and Trade Forum, 6 May 2004, http://www.fmprc.gov.cn/ce/cebe/eng/more/Topics/t101949.htm; erişim: 13.01.2018.

Su Hao. "Zhongguo Waijiao de 'Huoban Guanxi' Kuangjia", *Shijie Zhishi*, (Çin Diplomasisinde Ortaklık İlişkilerinin Çerçevesi, *Dünya Bilgisi*), 2000(5), s. 11-12.

Sun Degang. "Lun Xinshiqi Zhongguo de Zhunlianmeng Waijiao", *Shijie Jingji Yu Zhengzhi*, (Yeni Dönemde Çin'in Yarı-İttifak Diplomasisi, *Dünya Ekonomisi ve Siyaseti*), 2012(3), s. 57-81.

Sun Xuefeng, Ding Lu. "Huoban Guoleixing Yu Zhongguo Huoban Guanxi Shengji", *Shijie Jingji Yu Zhengzhi*, (Ortak Devlet Tipleri ve Çin'in Ortaklık İlişkilerini Yükseltmesi, *Dünya Ekonomisi ve Siyaseti*), 2017(2), s. 54-76.

"Şangay İşbirliği Örgütü Enerji Kulübü'nün 2017 Dönem Başkanı Türkiye Oldu", 23.11.2016, https://www.haberler.com/sangay-isbirligi-orgutu-enerji-kulubu-nun-2017-8990357-haberi/; erişim:10.08.2017.

Temiz, Kadir. "Türkiye-Çin İlişkileri", *SETA*, S. 196, Nisan 2017, https://setav.org/assets/uploads/2017/04/TRCin.pdf; erişim: 20.06.2017.

Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti Ekonomik İlişkileri, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cin-halk-cumhuriyeti-ekonomik-iliskileri.tr.mfa; erişim:12.08.2017.

"3,4 milyar dolarlık Çin füzesi iptal", 15.11.205, http://www.milliyet.com.tr/3-4-milyar-dolarlik-cin-fuzesi-gundem-2148480/; erişim: 10.08.2017.

Wang Qiaorong. "Lun 20 Shiji 90 Niandai Zhongguo de Huoban Guanxi Waijiao", *Sixiang Lilun Jiaoyu Daokan*, (1990'lı Yıllarda Çin'in Ortaklık Diplomasisi Üzerine, İdeolojik ve Kuramsal Eğitim Dergisi), 2006(2), s. 53-61.

Wang Yi. "Zhongguo 'Quanqiu Huoban Guanxi Wang' Jiben Chengxing", 25.12.2014, (Çin'in Küresel Ortaklık Ağının Şekillenmesi), http://politics.people.com.cn/n/2014/1225/c70731-26270816.html; erişim: 10.08.2017.

Wang Yusheng. "Guanyu Zhongguo Waijiao Zhanlüe Yixie Wenti de Tantao—Zhongguo Waijiao Zhanlüe de "bu bian" yu "bian", *Dandai Shijie*, (Çin Diplomasi Stratejisindeki Bazı Sorunlar ile İlgili Tartışma: Çin Diplomasi Stratejesinde 'Değişmemek' ve 'Değişmek'", *Çağdaş Dünya*), 2012(9), s. 15-17.

Xiao Xian. "Goujian Zhongguo Yu Tuerqi Xinxing Zhanlüe Hezuo Guanxi", *Xiya Feizhou*, ("Çin ile Türkiye Arasında Yeni Bir Stratejik İşbirliğinin Kurulması", *Batı Asya ve Afrika*), 2011(9), s. 14-28.

Yang Feiyue, "Turkey gains popularity with Chinese tourists", 30.07.2017, http://www.chinadaily.com.cn/world/2015-07/30/content_21454383.htm; erişim: 12.08.2017.

"Zhong E Guanyu Quanmian Xiezuo Huoban Guanxi Xin Jie Duan de Lian He Shengming" ,(Çin-Rusya Arasında Yeni Dönem Kapsamlı Stratejik İşbirliğine Dair Ortak Bildiri), http://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/1179_674909/t1157763.shtml; erişim: 10.08.2017.

"Zhong Yue Lianhe Shengming",(Çin-Vietnam Ortak Bildirisi),01.06.2008, http://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/1179_674909/t460818.shtml; erişim: 12.08.2017.

"Zhonghua Renmin Gongheguo Yu Afugan Yisilan Gong Heguo Guanyu Shenhua Zhanlüe Hezuo Huoban Guanxi de Lianhe Shengming", (Çin Halk Cumhuriyeti ile Afganistan İslam Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklığın Derinleştirilmesine Dair Ortak Bildiri), http://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/1179_674909/t1205144.shtml; erişim: 10.08.2017.

"Zhonghua Renmin Gongheguo He Bajisitan Yisilan Gongheguo Guanyu Jianli Quan Tianhou Zhanlüe Hezuo Huoban Guanxi de Lianhe Shengming", (Çin Halk Cumhuriyeti ile Pakistan İslam Cumhuriyeti Arasında Kapsamlı Stratejik Ortaklığın Kurulmasına Dair Ortak Bildiri), 21.04.2015, http://www.gov.cn/xinwen/2015-04/21/content_2850064.htm; erişim: 10.08.2017.

"Zhonghua Renmin Gongheguo He Bilishi Wangguo Guanyu Shenhua Quanfangli Youhao Hezuo Huoban Guanxi de Lianhe Shengming", (Çin Halk Cumhuriyeti ile Belçika Krallığı Arasındaki Dostluk ve Ortaklık İlişkisinin Derinleştirilmesine Dair Ortak Bildiri),01.04.2014, http://www.gov.cn/xinwen/2014-04/01/content_2650747.htm; erişim: 10.08.2017.

"Zhonghua Renmin Gongheguo He Deyizhi Lianbang Gongheguo Guanyu Jianli Zhong De Quanfangwei Zhan Lüe Huoban Guanxi de Lian he Shengming", (Çin Halk Cumhuriyeti ile Almanya Federal Cumhuriyeti Arasında Kapsamlı Stratejik Ortaklık İlişkisinin Kurulmasına Dair Ortak Bildiri), http://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/1179_674909/t1142147.shtml; erişim: 10.08.2017.

"Zhonghua Renmin Gongheguo He Dongdiwen Min Zhu Gongheguo Guanyu Jianli Mu Lin Youhao, Huxin Huli de Quan Mian Hezuo Huoban Guanxi Lian He Shengming", (Çin Halk Cumhuriyeti ile Doğu Timor Demokratik Cumhuriyeti Arasında İyi Komşuluk, Karşılıklı Güven Çerçevesinde Kapsamlı İşbirliğinin Kurulmasına Dair Ortak Bildiri), http://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/1179_674909/t1146729.shtml; erişim:10.08.2017.

"Zhonghua Renmin Gongheguo He Jierjisi Gongheguo Guanyu Jianli Zhanlüe Huoban Guanxi de Lianhe Shengming", (Çin Halk Cumhuriyeti ile Kırgızistan Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık Kurulmasına Dair Ortak Bildiri), 11.09.2013, http://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/1179_674909/t1075614.shtml; erişim: 12.08.2017.

"Zhonghua Renmin Gongheguo He Kataer Guo Guanyu Jianli Zhanlüe Huoban Guanxi de Lianhe Shengming", (Çin Halk Cumhuriyeti ile Katar Arasında Stratejik Ortaklık Kurulmasına Dair Ortak Bildiri), 03.11.2014, http://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/1179_674909/t1206877.shtml; erişim: 10.08.2017.

"Zhonghua Renmin Gongheguo He Mengguo Guo Guanyu Jianli Zhanlüe Huoban Guanxi de Lianhe Shengming", (Çin Halk Cumhuriyeti ile Moğolistan Arasında Stratejik Ortaklık Kurulmasına Dair Ortak Bildiri), 17.06.2011, http://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/1179_674909/t831612.shtml; erişim: 12.08.2017.

"Zhonghua Renmin Gongheguo He Shate Alabo Wang Guo Lian He Shengming", (Çin Halk Cumhuriyeti ile Suudi Arabistan Krallığı Ortak Bildirisi), 16.01.2012, http://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/1179_674909/t895983.shtml; erişim: 10.08.2017.

"Zhonghua Renmin Gongheguo He Tajikesitan Gongheguo Guanyu Jianli Zhanlüe Huoban Guanxi de Lianhe Shengming", (Çin Halk Cumhuriyeti ile Tacikistan Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık Kurulmasına Dair Ortak Bildiri), 20.05.2013, http://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/1179_674909/t1041801.shtml; erişim: 12.08.2017.

"Zhonghua Renmin Gongheguo He Tuerqi Gongheguo Guanyu Jianli He Fazhan Zhanlüe Hezuo Guanxi de Lianhe Shengming", (Çin Halk Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti Arasında Stratejik İşbirliğinin

Kurulmasına ve Geliştirilmesine Dair Ortak Bildiri), 09.10.2010, http://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/1179_674909/t759659.shtml; erişim: 10.08.2017.

"Zhonghua Renmin Gongheguo He Wuzibiekesitan Gongheguo Guanyu Jianli Zhanlüe Huoban Guanxi de Lianhe Shengming", (Çin Halk Cumhuriyeti ile Özbekistan Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık Kurulmasına Dair Ortak Bildiri), 08.06.2012, http://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/1179_674909/t939461.shtml; erişim: 12.08.2017;

"Zhonghua Renmin Gongheguo He Xinxilan Guanyu Jianli Quanmian Zhanlüe Huoban Guanxi de Lianhe Shengming", (Çin Halk Cumhuriyeti ile Yeni Zelanda Arasında Kapsamlı Stratejik Ortaklık Kurulmasına Dair Ortak Bildiri), 20.11.2014, http://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/1179_674909/t1213213.shtml; erişim: 10.08.2017.